

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЦІННІСНОГО
КОМПОНЕНТА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ОСВІТИ**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0532-з-1
спеціальності: 053–Психологія
Хрищанович Даніела Андріївна
Керівник: д.психол.н., професор
кафедри психології Шевченко Н.Ф.
Рецензент: психол н., доцент
кафедри психології Железнякова Ю.В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 – «Психологія»

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Хрищанович Даніелі Андріївні

1. Тема роботи Психологічні особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності здобувачів освіти

керівник роботи Шевченко Наталія Федорівна, д. психол.н., професор кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «26» 09 2023 року № 1504-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки: здійснити теоретичний аналізу психологічної літератури з проблеми дослідження, визначення підходів до вивчення ідентичності, обґрунтування структурної моделі ідентичності особистості студентського віку; підібрати надійний пакет психодіагностичних методик, сформулювати вибірку досліджуваних, емпірично вивчити особливості ідентичності та розвиток її ціннісного компонента у студентів; кількісно обробити і якісно проаналізувати отримані дані, інтерпретувати результати дослідження.

5. Перелік графічного матеріалу: 3 таблиці, 4 рисунка.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Шевченко Н.Ф., професор		
Розділ 1	Шевченко Н.Ф., професор		
Розділ 2	Шевченко Н.Ф., професор		
Розділ 3	Шевченко Н.Ф., професор		
Висновки	Шевченко Н.Ф., професор		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень –лютий 2023 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2023 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2023 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	липень 2023 р.	Виконано
5	Робота над третім розділом	червень-серпень 2023	Виконано
6	Написання висновків	вересень 2023 р.	Виконано
7	Передзахист	жовтень 2023 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2023 р.	Виконано

Студент _____ Д.А. Хрищанович

Керівник роботи _____ Н.Ф. Шевченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 55 сторінок, 4 рисунка, 3 таблиці, 65 джерел.

Мета роботи полягає у теоретичному та емпіричному дослідженні особливостей розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності здобувачів освіти.

Об'єкт дослідження – особистісна ідентичність.

Предмет – психологічні особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності в студентському віці.

В основу дослідження покладено припущення про те, що ціннісний компонент особистісної ідентичності як структурно складне утворення визначається гармонійним розвитком ціннісних орієнтацій, самоствавлення та рефлексивності особистості студентського віку, і в своїй сукупності чинять вплив на загальний рівень (статус) ідентичності.

Методи дослідження: *теоретичні*: аналіз та систематизація наукових джерел, синтез концепцій та підходів до вивчення ідентичності, узагальнення теоретичних та емпіричних даних з проблеми дослідження; *емпіричні* – тестування за психодіагностичними методиками.

Наукова новизна дослідження полягають у тому, що:

- розроблено структурну модель ціннісного компонента ідентичності здобувачів освіти;
- досліджено психологічні особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності студентів;
- поглиблено, розширено та доповнено уявлення про становлення ідентичності та її ціннісного компонента як певної цілісної структури.

ЦІННІСНИЙ КОМПОНЕНТ, ОСОБИСТІСНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, РЕФЛЕКСИВНІСТЬ, СТАТУС ІДЕНТИЧНОСТІ.

SUMMARY

Khryshchanovych D. Psychological Features of the Development of the Value Component of the Students' Personality Identity

Master's qualification work: 55 pages, 4 figures, 3 tables, 65 sources.

The purpose of the work is to theoretically and empirically study the peculiarities of the development of the value component of the personal identity of students.

The object of research is the personal identity.

Subject – psychological peculiarities of the development of the value component of personal identity in the student's age.

The study is based on the assumption that the value component of personal identity as a structurally complex formation is determined by the harmonious development of value orientations, self-attitude and reflexivity of the student's personality, and in their totality, they influence the overall level (status) of identity.

Research methods: theoretical methods: analysis and systematization of scientific sources, synthesis of concepts and approaches to the study of identity, generalization of theoretical and empirical data on the research problem; empirical methods: testing by psychodynamic methods.

The scientific novelty of the study is that:

- a structural model of the value component of the identity of students is developed;
- the psychological peculiarities of the development of the value component of students' personal identity are investigated;
- the idea of the formation of identity and its value component as a certain integral structure was deepened, expanded and supplemented;
- theoretical ideas about the development of value orientations, self-attitude, self-respect, self-interest and reflexivity of students have been further developed.

VALUE COMPONENT, PERSONAL IDENTITY, REFLEXIVITY, IDENTITY STATUS.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ.....	10
1.1. Проблема ідентичності в соціально-гуманітарних науках.....	10
1.2. Психологічні підходи та концепції до вивчення ідентичності.....	13
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	20
2.1. Соціальна ситуація розвитку особистості студентського віку.....	20
2.2. Структурна організація особистісної ідентичності в студентському віці.....	25
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ	29
3.1. Організація та методичне забезпечення дослідження	29
3.2. Оцінка розвитку загального рівня особистісної ідентичності студентів..	34
3.3. Вивчення особливостей розвитку в студентів ціннісного компонента особистісної ідентичності	36
3.3.1. Дослідженні ціннісних орієнтацій студентів.....	36
3.3.2. Оцінка ставлення до себе.....	38
3.3.3. Особливості розвитку рефлексивності.....	40
3.4. Узагальнені результати дослідження ціннісного компонента особистісної ідентичності.....	42
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Актуальність дослідження. В українському суспільстві відбуваються кардинальні зміни, які обумовлюють потребу в формуванні стійкої особистості, самодостатньої інтелектуально та морально, здатної до самоосвіти і саморозвитку, носія нових ідей. Важливим виявляється завдання вивчення психологічних механізмів розвитку активної молоді людини, яка здатна досягати контролю над життєвими обставинами, бути діяльною, продуктивною і щасливою.

В процесі професійної підготовки студент має виступати як активний творець власного життя, оволодіти ефективними технологіями життєтворчості і досвідом передбачення нових тенденцій у розвитку суспільства. У зв'язку з цим проблема становлення особистості студентського віку, розвитку її особистісної ідентичності постає особливо актуальною на сьогоднішній день.

Науковим підґрунтям для розгляду проблеми ідентичності стали праці вітчизняних та зарубіжних науковців. Вітчизняними науковцями досліджувались питання ідентифікації у вихованні особистості та специфіки формування національно-культурної ідентичності (І. Бех); становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці (О Ічанська) та студентському (О. Поджинська) віці; формування особистісної ідентичності дитини дошкільного віку (О. Кононко); роль ідентифікування в процесі особистісного життєконструювання (Т. Титаренко); самопроектування як процес вибудовування власної ідентичності (Н. Чепелева); становлення та розвиток професійної ідентичності майбутніх фахівців (А. Борисюк, Ж. Вірна, Н. Мельнік, М. Попіль).

Зарубіжними науковцями досліджувались проблеми становлення его-ідентичності в онтогенезі (Е. Еріксон, Е. Фром); визначення статусів его-ідентичності (А. Вотерман, Дж. Марсія); філософські аспекти ідентичності

(П. Рікер); особистісна ідентичність як соціальний феномен (І. Гоффман, Т. Парсонс, Х. Теджфел).

Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень, недостатньо розкритою залишається проблема особливостей розвитку особистісної ідентичності в студентському віці, який є періодом самовизначення, формування механізмів самоусвідомлення та становлення ідентичності.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатнє вивчення зумовили вибір теми дослідження: «Психологічні особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності здобувачів освіти».

Об'єкт дослідження: особистісна ідентичність.

Предмет дослідження: психологічні особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності в студентському віці.

Мета дослідження – теоретично та емпірично дослідити особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності здобувачів освіти.

В основу дослідження покладено припущення про те, що ціннісний компонент особистісної ідентичності як структурно складне утворення визначається гармонійним розвитком ціннісних орієнтацій, самоствавлення та рефлексивності особистості студентського віку, і в своїй сукупності чинять вплив на загальний рівень (статус) ідентичності.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі завдання:

1. Здійснити аналіз теоретичних підходів до вивчення проблеми ідентичності особистості.
2. Розкрити соціальну ситуацію розвитку в студентському віці.
3. Розробити структурну модель ідентичності здобувачів освіти.
4. Емпірично дослідити психологічні особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності студентів.

Методи дослідження: теоретичні: аналіз та систематизація наукових джерел, синтез концепцій та підходів до вивчення ідентичності, узагальнення теоретичних та емпіричних даних з проблеми дослідження; емпіричні – тестування за психодіагностичними методиками: «Методика дослідження

особистісної ідентичності»; «Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності»; «Портрет цінностей»; «Тест-опитувальник самоствавлення»; методи математичної статистики: описова статистика (середні значення, відсотковий розподіл), кореляційний аналіз за критерієм Пірсона (SPSS 20.0).

Експериментальна база дослідження. Дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету. Вибірку респондентів склали 35 осіб студентського віку (18-20 років), з них – 18 юнок, 17 юнаків.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

- розроблено структурну модель ціннісного компонента ідентичності здобувачів освіти;
- досліджено психологічні особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності студентів;
- поглиблено, розширено та доповнено уявлення про становлення ідентичності та її ціннісного компонента як певної цілісної структури;
- набули подальшого розвитку теоретичні уявлення про розвиток ціннісних орієнтацій, самоствавлення, самоповаги, самоінтересу та рефлексивності студентської молоді.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

1.1. Проблема ідентичності в соціально-гуманітарних науках

Проблема особистісного «Я», його сутності, змісту та закономірностей розвитку з давніх часів цікавила філософів, оскільки для людини важливо пізнавати не тільки оточуючий, а й свій власний внутрішній світ. Так, І. Кант [15] зауважував, що свідомість самого себе заключає в собі подвійне «Я»: як сприйняття і як внутрішнє почуття. Філософом зазначено, що власне здатність індивіда мати уявлення про своє «Я» робить його особистістю. Участь у бутті, співіснування усвідомлюється індивідом як суб'єктивність.

Зростання інтересу до проблеми ідентичності в сучасній науці може бути пов'язаною з загостренням проблеми особистісного вибору у всіх сферах життя. Так, особистість XXI століття є вільною висловленні думок (громадської позиції) та доступі до інформації, у виборі місця проживання та громадянства, у творчій та професійній самореалізації тощо. Як наслідок, в людини виникає потреба в проектуванні власної цілісної життєвої стратегії, формування системи особистісних смислів, що визначають індивідуальні варіанти ціннісних орієнтацій та особистісне регулювання поведінки. У зв'язку з цим, ідентичність може характеризуватися як своєрідний «стрижень» особистості.

Ці обставини зумовлюють актуальність дослідження проблеми ідентичності. Науковцями вивчаються як загальні проблеми ідентичності (ідентифікації), так і конкретні напрями: етнічна (національна), професійна, соціальна, особистісна, релігійна, гендерна тощо.

Сам термін «ідентичність» увійшов до наукового тезаурусу в 70-х роках ХХ століття з виходом у Франції колективної монографії «Ідентичність» («L'identite», Benoist J.-M. (ed.), де подані результати досліджень учасників семінару – представників різних наукових галузей. Пізніше, в 1979 році в Німеччині була надрукована міждисциплінарна збірка аналогічної тематики. Згодом, термін «ідентичність» розповсюдився в багатьох довідкових виданнях, енциклопедіях та словниках.

Проблема ідентичності зберігає свою актуальність у міждисциплінарному дискурсі соціально-гуманітарного знання дотепер. В основі терміну «ідентичність» лежать латинські слова «*idem*» – подібний, аналогічний та «*ipse*» – самість, що означає тотожність, збіг. Термін «ідентичність» та близькі до нього поняття мають тривалу історію як філософські категорії [1].

В контексті сучасної науки питання дослідження ідентичності синтезує три аспекти: філософський, соціальний та психологічний. В межах філософії вивчаються питання стосовно життєвих ідеалів та цінностей, основи для життєвих звершень особистості. В соціологічному аспекті розглядаються питання ролей і статусів відповідно до певної соціальної системи. В психологічній науці ідентичність розглядається як прояв внутрішніх процесів особистості.

В психології ідентичність трактується як самовизначення особистості в фізичному, інтелектуальному та моральному аспектах. Особистісна ідентичність – це певний набір якостей, який характеризується певною сталістю, що дозволяє диференціювати певну особу від інших. Тобто, ідентичність, будучи сукупністю індивідуальних характеристик, робить людину подібною до себе і відмінною від інших [14].

Слід зазначити, що певні науковці, зокрема, Р. Брубейкер та Ф. Купер (R. Brubaker, F. Cooper [52]) вважають за доцільне відмовитись від терміну «ідентичність». В статті «За межами «самоідентичності» дослідники наголошують на тому, що ця категорія охоплює або занадто багато (в

широкому сенсі), або занадто мало (у вузькому сенсі), або взагалі нічого не означає (у зв'язку з абсолютною двозначністю). Автори доходять висновку, що численні явища, яким приписується ідентичність, може виражатися через інші, більш конкретні поняття.

В цілому, спільною для всіх соціально-гуманітарних наук є теза про те, що ідентичність – це результат активного процесу, що відображає уявлення суб'єкта про себе, власний шлях розвитку та супроводжується відчуттям «Я» у своїй безперервності, тотожності та визначеності. Це дає можливість людині сприймати своє життя як досвід тривалості та єдності свідомості, цілісності життєвих цілей та повсякденних вчинків, дій та їх значень, які дозволяють діяти послідовно. Інакше кажучи, ідентичність характеризує послідовність психічного життя.

Розглянемо співвідношення понять «ідентичність» («самоідентичність»), «ідентифікація» («самоідентифікація») та їх смислове наповнення. Ідентифікація – основний механізм соціалізації індивіда, що виявляється через емоційно-стійке ототожнення індивіда з групою, соціально-професійною спільнотою, прийняття соціальної ролі, усвідомлення групової приналежності, внаслідок чого індивід затверджує та розвиває себе, своє «Я».

Особлива якість людини – ідентичність, що визначається сукупністю присвоєних якостей, норм, цінностей, що інтегруються індивідом у своє «Я». Ідентифікуючись, людина набуває ці відповідні суб'єктні та особистісні характеристики. Отже, ідентичність – це те, що має індивід, привласнюючи або відкидаючи у процесі ідентифікації.

Термін «самоідентифікація» використовується в літературі значно рідше за термін «ідентифікація». На думку І. Беха [1, 23] «самоідентифікацію доцільно розуміти як спеціально організовану суб'єктом діяльність, що має на меті саморозуміння, самототожність, самоприйняття, усвідомлення власної цілісності, унікальності, цінності, виявлення себе у світі за сформованого цілісного ставлення до нього. Самоідентифікація для

досягнення своїх цілей підхоплює результати процесу ідентичності, спрямовуючи їх на організацію внутрішньої мотиваційної структури особистості. Процес самоідентифікації завжди цілеспрямований, тому про можливість реальної самоідентифікації правомірно вести мову тільки починаючи з підліткового віку, хоча зрозуміло, що її підґрунтя виникає дещо раніше, вже у трирічному віці, з появою дитячої самостійності. Однак саме у підлітковому періоді підростаюча особистість виявляється здатною вийти за межі самої себе, тобто рівень самосвідомості дозволяє їй стати у відносно незалежну, власне суб'єктну, позицію» [1, 23].

Сама концепція розвитку ідентичності передбачає розгляд відносин, що складаються в континуумі «Я – Інший», в результаті ідентичність може визначатися орієнтаціями на соціальне оточення і на унікальність самої людини. Таким чином, ідентичність розуміється як соціально-психологічний феномен, який формується та розвивається за допомогою самовизначення щодо базових відносин Я із соціальним оточенням. Водночас, будучи соціальним феноменом за своєю суттю, ідентичність має індивідуальну природу свого існування та індивідуальний зміст.

1.2. Психологічні підходи та концепції до вивчення ідентичності

В західній психології можна виділити три основних теоретичних напрямки до розгляду ідентичності: психоаналітичний (З. Фройд, К. Хорні, Е. Еріксон, Дж. Марсія, А. Вотерман та ін.), соціально-психологічний (Г. Мід, Ч. Кулі, І. Гоффман та ін.), когнітивний (Х. Теджфел, Дж. Тернер та ін.) підходи. Розглянемо кожен з них детальніше.

В психології поняття «ідентифікація» було вперше запропоновано З. Фройдом (S. Freud) в праці «Масова психологія та аналіз людського Я» («Group Psychology and the Analysis of the Ego», 1921) [54] і означало ранній прояв емоційного зв'язку (ототожнення) з іншою людиною. Вчений виділив 2 типи ідентифікації: первинну – примітивну форму емоційної прихильності

дитини до матері та вторинну – захисний механізм для боротьби дитини з тривогою. На думку дослідника, за допомогою механізму ідентифікації формується «Суперего», а ідентифікація допомагає індивіду вийти за межі «Я» і відчувати переживання оточуючих людей. На думку З. Фрейда, формування ідентифікації відбувається за рахунок біологічних та соціальних чинників.

Американська дослідниця К. Хорні (K. Horney [58]) розглядала ідентичність через категорію свідомості самосвідомості як взаємодію «реального Я» та «ідеального Я». У формуванні реального «Я», з позиції вченої, велике значення мають батьки та інші значущі дорослі.

Німецький психолог, один із засновників неофрейдизму Е. Фромм (E. Fromm [43]) в своїх працях ґрунтовно довів, що становлення ідентичності відбувається в ході розвитку індивіда і означає почуття приналежності до якоїсь цілісної структури, усвідомлення людиною того, що вона є частиною цієї структури і займає в ній певне, безперечне становище. Ідентичність допомагає людині знайти свою соціальну нішу, щоб уникнути сумнівів та самотності.

Сама поява терміну «ідентичність» пов'язується з ім'ям американсько-німецького психолога Е. Еріксона (E. Erikson [53]), який визначив ідентичність як внутрішню безперервність і тотожність особистості. Науковець виділив вісім стадій розвитку ідентичності, які мають не тільки своє завдання (криза), яке вимагає вирішення, а й можливість вибору.

Ідеї Е. Еріксона продовжив американський психолог Дж. Марсія (J. Marcia [59, 60]), який розробив статусну модель ідентичності. згідно з позицією науковця, ідентичність, як структурний компонент Еґо, являє собою динамічну організацію потреб, здібностей, переконань та індивідуального досвіду. В розробленій моделі ідентичності Дж. Марсія використав два параметри: наявність або відсутність кризи (стан пошуку ідентичності); наявність або відсутність складових ідентичності (значущих

цілей, цінностей, переконань). Згідно з цими параметрами науковець виокремив чотири статуси ідентичності:

1. Досягнута ідентичність, коли людина пройшла період кризи і сформувала сукупність особистісно значущих цінностей та цілей;
2. Мораторій. Цей статус характерний для осіб, які перебувають у стані кризи ідентичності та намагаються вирішити її.
3. Передчасна ідентичність. Цей статус має людина, яка не пережила кризи ідентичності, але володіє своїми цілями, цінностями та переконаннями.
4. Дифузна ідентичність. Особи з таким статусом не мають міцних цілей, цінностей та переконань і не намагаються сформувати їх.

В американському психоаналізі теорію ідентичності розробляв А. Вотерман (A. Waterman [64, 65]). Ідентичність він характеризував як наявність у людини чіткого самовизначення, що включає вибір цілей, цінностей і переконань, яким людина слідує в житті.

Згідно з позицією А. Вотермана, найбільш значущими для формування ідентичності є такі сфери: 1) вибір професійного шляху; 2) прийняття та переоцінка моральних переконань; 3) вироблення політичних поглядів; 4) прийняття набору соціальних ролей.

Таким чином, в психоаналізі поняття ідентичність кваліфікується як цілісність особистості, сукупність уявлень людини про себе, що сприяє відчуттю своєї унікальності та автентичності.

В межах соціальної психології проблематика ідентичності розроблялася Ч. Кулі, Дж. Мідом, Е. Гофманом, Т. Парсонсом, Д. Майерсом та ін.

Американський соціальний психолог та економіст Ч. Кулі (C. Cooley) вважав, що значущою умовою для становлення «Я-концепції» особистості є уявлення, що думають про неї інші. Науковець запропонував теорію «дзеркального Я», в основі якого лежить різноманітна взаємодія індивіда з різними соціальними групами, членом яких він є.

Американським психологом, соціологом та філософом Дж. Мідом (G. Mead [62]) ідентичність розуміється як здатність людини сприймати свою поведінку і життя як єдине ціле; властивості ідентичності продукуються в ході соціальної інтеракції.

З позиції І. Гоффмана (E. Goffman [57]) ідентичність являє собою сукупність соціальних ролей і одночасно рефлексію цих ролей. Він розрізняв соціальну, особисту та Его-ідентичність. Дослідник ввів термін «політика самоідентичності» для оцінки впливу людини на вироблення інформації про для соціального оточення.

З позиції соціального психолога Д. Майєрса (D. Myers), ідентичність, як відчуття самого себе в центрі свого світу, характеризує унікальність особистості, єдність реальної поведінки з принципами та цілями людини.

На думку англійського соціолога А. Гідденса (A. Giddens) [56], ідентичність створюється за допомогою рефлексивної активності повсякденного життя, та характеризується континуальністю у просторі та часі.

В цілому, в межах соціально-психологічного напрямку ідентичність розуміється як сукупність соціальних ролей, чинник та результат соціальної взаємодії, рефлексію соціальних ролей та взаємодії.

З позиції когнітивно-орієнтованої психології (Х. Теджфел, Дж. Тернер) ідентичність є когнітивною системою, роль якої полягає у регуляції поведінки у певних умовах. Ідентичність складається з двох підсистем: соціальної (приналежність до певної статі, національності тощо) та лінгвістичної (самовизначення в фізичних, інтелектуальних та моральних термінах).

Х. Теджфел (H. Tajfel [63]) вважав, що в цілому досягнення ідентичності можливе завдяки розвитку особистісної ідентичності та через формування соціальної ідентичності. Оскільки членство в групах пов'язане з позитивною чи негативною соціальною оцінкою, то й сама соціальна ідентичність людини може бути позитивною чи негативною. Кожна людина

прагне до позитивного образу себе, а тому закономірно прагне до досягнення позитивної соціальної ідентичності.

З позиції деяких вчених (А. Бандура (A. Bandura [50], Дж. Гевіртс (J. Gewirtz [55], ідентифікація є процесом наслідування (набуття, засвоєння, повторення) індивідом цінностей, ідеалів, ролей, дій іншої значущої особи, що служить моделлю.

Таким чином, представники когнітивної психології кваліфікують ідентичність як певну когнітивну систему регуляції поведінки особистості.

Окрім описаних теорій проблему ідентичності висвітлено в дослідженнях вітчизняних науковців.

Українська видатна психологиня Н. Чепелева [44, 45] визначає ідентичність як сталість рис та характеристик особистості, цілісне стале уявлення про себе як про індивідуальність. Особистісна ідентичність формується на основі особистої ідентичності, в ході якої людина вибудовує власну історію на основі певного соціокультурного контексту, трансформуючи його до подій свого життя та власних особистих якостей.

В роботах А. Борисюк [3, 4] ідентичність характеризується як ототожнення особою себе з певною соціальною спільнотою (групою), укорінена в моральній свідомості особистості система норм та цінностей, цієї спільноти. Формування ідентичності відбувається в ході діяльності й спілкування. В той же час, ідентичність є результатом виділення особою самої себе із середовища, зауважує зазначає О. Гуменюк [7, 73]. Це дозволяє особистості відчувати свою цілісність як суб'єкта своїх фізичних та психічних станів, дій і процесів.

Вітчизняний видатний вчений І. Бех [1, 20] узагальнив відомі на даний момент у психології визначення ідентифікації. Вчений умовно розділив їх на три основні групи:

1) як процес копіювання суб'єктом думок, почуттів, дій другої особи як моделі, процес засвоєння цінностей, норм, ідеалів, ролей і моральних якостей

значущого іншого, що поєднується з проявом до нього симпатії і згодою на його контроль;

2) як процес уподібнення значущому іншому, що супроводжується засвоєнням його цінностей, поглядів, настанов, специфічних форм поведінки;

3) як процес ототожнення суб'єкта з іншою особою, при цьому або підкреслюється необхідність наявності емоційних зв'язків між взаємодіючими індивідами як важлива умова ідентифікації, або сам феномен ідентифікації описується переважно як емоційний.

На думку науковця «найбільш виразно емоційне трактування ідентифікації виявляється у зарахуванні її до розряду феноменів, які мають виражену емпатійну природу. Наведені вище дефініції, попри деякі відмінності, у більшості своїй мають немало спільного, оскільки у них помітно акцентується вплив у взаєминах індивідів. Уподібнення значущому іншому, ототожнення з ним, запозичення важливих його характеристик, згода на його контроль тощо – усе це є не що інше як результат впливу значущого іншого на індивідів, що ідентифікуються з ним. Отже, у феномені ідентифікації відображено вплив, здійснюваний одним індивідом на іншого (інших), що виявляється в прагненні цього іншого (інших) наслідувати певні поведінкові чи особистісні характеристики особи, яка впливає, і відтворювати їх у своїй поведінці. Операційно ідентифікація може розглядатися як набуття поведінкових чи особистісних характеристик іншої особи, як реальне відтворення або поведінкових актів, або символічних їх форм, до яких належать дії суб'єкта ідентифікації, не обов'язково абсолютно тотожні діям об'єкта ідентифікації, тобто такі, що відтворюють лише мотивацію вчинків значущого іншого. Наголосимо: ідентифікація – особливий соціальний феномен, що постійно існує в житті людини як процес. Він стало утверджує, розширює, поглиблює і забезпечує визначення нею себе для себе та для інших. Процес ідентифікації починається від народження, і поступово зі спонтанного перетворюється у більш-менш усвідомлений» [1, 20]

Як засвідчив аналіз літератури, в психологічній науці дотепер відсутнє загальноприйняте визначення ідентичності, однак трактування дослідників не суперечать, а доповнюють один одне, висвітлюючи різні аспекти феномену. Науковці підкреслюють значущу роль ідентифікаційних процесів у формуванні ціннісної та моральної сфер особистості.

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

2.1. Соціальна ситуація розвитку особистості студентського віку

Студентська молодь охоплює особливу категорію молодих людей пізнього юнацького – раннього дорослого віку (в середньому – 17 – 23 роки). Ця соціальна група за характером своєї діяльності, поглядами, ціннісними орієнтаціями є близькою до інтелігенції, яка відіграє значну роль в продукуванні й розповсюдженні ціннісно-нормативних орієнтирів суспільства. Ця соціокультурна спільнота у зв'язку зі своїми демографічними й психологічними характеристиками (освіта, вік, динамічність, організованість) може кваліфікуватися як ресурсномістка суспільна група [22].

Оскільки ми досліджуємо розвиток ідентичності студентів, то слід розглянути специфіку цієї соціально-вікової групи. Як ми зазначили, студентство є окремою соціально-психологічною та віковою групою, характерною особливістю якої є залученість до системи вищої освіти. Означена група є відносно однорідною за віком та соціальними характеристиками (студенти цілеспрямовано та системно отримують професійні знання, вміння та навички).

На думку фахівців з вікової та педагогічної психології [28] студентський вік є особливим періодом розвитку особистості, коли відбувається виховання майбутнього фахівця, громадянського діяча і громадянина, освоєння і консолідація багатьох соціальних функцій. Навчальна діяльність у вищій є засобом входження молодих людей в самостійне життя, а також засобом їх самореалізації.

Вітчизняний дослідник С. Савченко [34, 79], узагальнюючи різні погляди науковців, визначає студентство як одну з найпроблемніших соціальних груп, якій властиві динамічні внутрішні зміни та пов'язане з ними ускладнення взаємозв'язків і відносин у соціальній структурі суспільства. Це зумовлено мобільністю студентства за статевими, соціальними, віковими показниками; його відносною автономністю та підвищеною адаптивністю до соціально-економічних і політичних змін у суспільстві, інституціональних та ціннісно-нормативних актів; активною участю студентства в соціальних змінах; високим інтелектуальним потенціалом і відчуттям соціального альтруїзму.

О. Скориніна-Погребна [39] вважає, що соціальна функція студентства полягає, передусім, у підготовці до виконання професійних і культурних завдань. На її думку, подібний процес соціалізації впливає не тільки на систему вищої освіти, а й на розвиток суспільства в цілому.

Студент як особа певного віку і як особистість може характеризуватися у трьох аспектах [31]:

1) у психологічному, який являє собою єдність психологічних процесів, станів і властивостей особистості. Головне в психологічному плані – психічні властивості (спрямованість, темперамент, характер, здібності), від яких залежить перебіг психічних процесів, виникнення психічних станів, прояв психічних утворень;

2) у соціальному, у якому втілюються суспільні відносини, якості, породжувані приналежністю студента до певної соціальної групи, національності;

3) у біологічному, який включає тип вищої нервової діяльності, будову аналізаторів, безумовні рефлекси, інстинкти, фізичну силу, статуру тощо. Цей аспект переважно зумовлений спадковістю і вродженими задатками, але, у відомих межах, змінюється під впливом умов життя.

Вивчення цих аспектів розкриває якості й можливості студента, його вікові й особистісні особливості. Якщо підійти до студента як до людини певного віку, то для нього будуть характерні найменші показники латентного періоду реакцій на прості, комбіновані і словесні сигнали, оптимум абсолютної та різницевої чутливості аналізаторів, найбільша пластичність в утворенні складних психомоторних та інших навичок. Порівняно з іншими віками, в юнацькому віці відзначається найвища швидкість оперативної пам'яті і переключення уваги, вирішення вербально-логічних задач. Отже, студентський вік характеризується досягненням найвищих, «пікових» результатів, що базуються на всіх попередніх процесах біологічного, психологічного, соціального розвитку [31].

Розглянемо соціальну ситуацію розвитку в студентському віці.

Студентський вік – надзвичайно важливий період становлення «Я-концепції» – складної, динамічної системи уявлень людини про себе як особистості та суб'єкта навчально-професійної діяльності. Вона включає в себе такі складники:

1) «Образ Я», що розкриває неповторність самосприйняття через фіксацію студентом певної соціально-рольової позиції та настанов щодо себе.

2) Емоційно-ціннісне ставлення до себе, що визначається самооцінкою особистісних та професійних якостей і особистісних властивостей, рівнем самоприйняття і самоповаги.

3) Поведінковий складник як самопрезентація – певні дії (внутрішні чи практичні), які породжені уявленням про себе та самоставленням [28].

Студентському віку притаманна кризова насиченість – різкими та суттєвими психологічними зрушеннями та змінами особистості, розвиток якої набуває бурхливого стрімкого характеру. Найбільш кризовими ситуаціями студентського віку є такі: криза професійного вибору, криза залежності від батьківської родини, криза інтимно-сексуальних стосунків, кризові ситуації в навчально-професійній діяльності. Серед ознак кризи можуть бути такі: 1) сильна фрустрація, інтенсивне хвилювання через

незадоволення потреби; 2) загострення рольових конфліктів; 3) ціннісно-сміслова невизначеність, неструктурованість особистості; 4) інфантильність.

Як ми зазначали, серед суперечностей студентського віку особливо важливу роль має криза ідентичності, пов'язана з системою «Я». Сутність кризи ідентичності в студентському віці полягає в тому, що відбувається зіткнення цінностей, які інтеріоризовані в ранній юності, з тими, які формуються під час навчання студента у вищі через ідентифікацію себе з професійною моделлю.

Основними ознаками періоду формування ідентичності науковці [28] визначають наступні:

- високий рівень усвідомлення своїх потреб і наявних для цього можливостей, добра поінформованість щодо шляхів забезпечення своїх потреб;
- активна позиція особистості щодо ймовірних альтернатив самореалізації;
- визначення позитивних і негативних варіантів самореалізації перед прийняттям остаточного рішення;
- бажання визначитися у виборі за принципом: що раніше, то краще.

В пізньому юнацькому – ранньому дорослому віці, в ході навчально-виховної діяльності у вищі, відбуваються процеси інтеріоризації студентами загальнолюдських моральних норм, що сприяє розвитку моральних механізмів поведінки особистості, формуванню моральних ціннісних орієнтацій.

Вітчизняний науковець А. Донцов [9] вважає, що моральна поведінка особистості студента пов'язана з високою культурою мислення, яка передбачає розвинений тезаурус, самостійність суджень та оцінок, вміння відокремлювати суттєве від малозначущого. За даними дослідника, основними моральними якостями особистості студента є науковий світогляд та інтелект, альтруїзм та почуття справедливості, здатність до самоаналізу своєї поведінки, наявність морального ідеалу.

Студентський вік є сенситивним періодом розвитку цінносно-сміслових характеристик особистості, що є важливою умовою самореалізації особистості у якості суб'єкта професійної діяльності. Цьому також сприяє навчання у вищій. В результаті цього розумова діяльність студентів набуває такого рівня розвитку процесів аналізу і синтезу, теоретичного узагальнення та абстрагування, який робить можливою самостійну творчу діяльність у певних галузях [26].

Заклад вищої освіти є інституціоналізованою формою передачі цінностей. Так, за роки навчання студенти засвоюють суспільні ідеали, норми та цінності. Вироблені нації основні особистісні цінності служать підставою для осмислення та оцінки молодими людьми оточуючих їх соціальних об'єктів та ситуацій, підставою для пізнання та конструювання цілісного образу світу.

Важливим новоутворенням студентського віку є також набуття автономності як необхідної умови самоактуалізації – реалізації особистістю власної системи потенціалів [61]. Необхідність у набутті ідентичності та самоактуалізації пов'язана в цьому віці, з одного боку, з набуттям певного соціального статусу у суспільстві, з іншого – з прагненням до автономії та свободи вибору. Це сприяє самостійності, розвитку незалежності у прийнятті рішень, прояснення особистісних цінностей перебудову взаємин з оточуючими та батьками. Свобода вибору дій, ціннісна автономія сприяють соціалізації особистості студента, формуванню власних поглядів і переконань, здатності самостійно й усвідомлено робити значущі вибори, брати відповідальність та оцінювати можливі наслідки.

В студентському віці відбувається активне долучення молодих людей до пізнавальних, соціальних, моральних, естетичних цінностей, вибудовується професійне самовизначення, набувається психічна зрілість особистості. Зазначене здійснюється за допомогою рефлексії – діяльності свідомості з осмислення свого «Я», своїх взаємодій, власної моральної позиції.

Вітчизняні науковці на чолі з М. Боришевським [30, 111] ввели термін «соціальна рефлексія», що означає смисложиттєві роздуми, спрямовані у майбутнє, на пізнання свого життєвого призначення, власні життєві плани. Здатність особистості до рефлексії сприяє досягненню ідентичності, самореалізації та самоактуалізації особистості.

Отже, в студентському віці відбуваються значні перебудови в особистісній та соціальній сферах розвитку молодих людей: у них змінюється (та формується) система цінностей; посилюється особистісна рефлексія; набуття автономності; відбувається формування моральних якостей та етичної свідомості в цілому; загострюється потреба в досягненні ідентичності, самовизначенні та самоактуалізації.

2.2. Структурна організація особистісної ідентичності та її ціннісного компонента

Розглянемо питання структурної організації особистісної ідентичності.

Як ми зазначали, з особистісної точки зору ідентичність може характеризуватися (за Е. Еріксоном [53]) як відчуття людиною власної неповторності, унікальності свого життєвого досвіду, що сприяє певній тотожності самій собі. Дослідник виокремив три рівня его-ідентичності, які взаємно доповнюють один одного. Перший рівень – соматичний, у якому організм прагне зберегти свою цілісність у постійній взаємодії із зовнішнім світом. Другий рівень – особистісний, що забезпечує інтеграцію зовнішнього та внутрішнього досвіду у свідомості та поведінці людини. Третій рівень – соціальний, який підтримується іншими людьми.

В площині індивідуального досвіду Е. Еріксон виділив такі складові его-ідентичності: почуття ідентичності як особистісної тотожності та історичної безперервності; свідоме почуття особистісної ідентичності (усвідомлення безперервності свого існування в часі та просторі та

сприйняття того факту, що інші визнають мою тотожність і безперервність); посилення почуття ідентичності з віком в процесі розвитку особистості.

Х. Теджфел (H. Tajfel [63]) до змісту ідентичності включив такі компоненти: біологічний; змістовний – набір характеристик та якостей, що визначають унікальність індивіда; ціннісний компонент – оцінки норм, ситуацій, інших людей; хронологічний компонент характеризує процес розвитку ідентичності в суб'єктивному часі.

Британська дослідниця Г. Бріквел (Breakwell G. [51]) має схожу точку зору, стверджуючи, що структура ідентичності особистості розвивається протягом онтогенезу згідно зі змінами соціального контексту. На думку авторки ідентичність існує в наступних вимірах: біологічному; змістовному (групові ролі та норми, мотиви та настанови, особистісні конструкти); ціннісному вимірі; часовому вимір (суб'єктивний час розвитку ідентичності).

А. Вотерман (A. Waterman [65]), психоаналітик з США, виокремлює в структурі ідентичності цілі, цінності та переконання, а вибір професійного шляху вважає найважливішим чинником формування его-ідентичності. з точки зору дослідника, досліджувати его-ідентичність необхідно в єдності її процесуального та змістовного аспектів. Це дозволить простежити шляхи формування ідентичності та здійснення особистістю життєвих виборів.

Деякі наковці [38] виокремлюють такі складові ідентичності, як: когнітивна складність, рефлексія (усвідомлення свого образу «Я», своєї соціальної позиції та переживання цілісності), афективне ототожнення (емоційно-ціннісне самоствавлення). І. Булах [6] підкреслює, що специфікою досягнення особистісної ідентичності є саморефлексія, тобто поглиблене вивчення самого себе.

О. Ічанська [14] характеризує особистісну ідентичність як динамічне утворення, що проявляється у переживанні внутрішньої цілісності та безперервності особистості та містить когнітивний (самостійний вибір особистістю власних характеристик, принципів, ціннісних орієнтацій, у процесі якого розширюється контекст самосприйняття особистості),

емоційно-оцінний (зміна ставлення до власного «Я» на основі переосмислення інформації про себе) й часовий (осмислення себе в теперішньому, минулому та майбутньому) компоненти.

В своїй дисертаційній роботі О. Поджинська [27] розробила модель особистісної ідентичності студентства, де виокремила ідентифікаційний, ціннісний та особистісний компоненти. Ідентичність визначається авторкою як образ Я, що дозволяє в юнацькому віці інтегрувати уявлення про себе, виділити та усвідомити приховані психологічні детермінанти поведінки.

Таким чином, розкриваючи структурну організацію ідентичності, науковці, по суті, розкривають її зміст. Так, зміст ідентичності об'єднує велику кількість функціонально-смыслових утворень: здібності, переконання, потреби, цілі і цінності, уявлення про себе та самоствавлення, індивідуальний та соціальний досвід, соціальні ролі тощо.

На основі теоретичного аналізу наукового матеріалу ми розробили структурну модель особистісної ідентичності в студентському віці (рис.2.1).

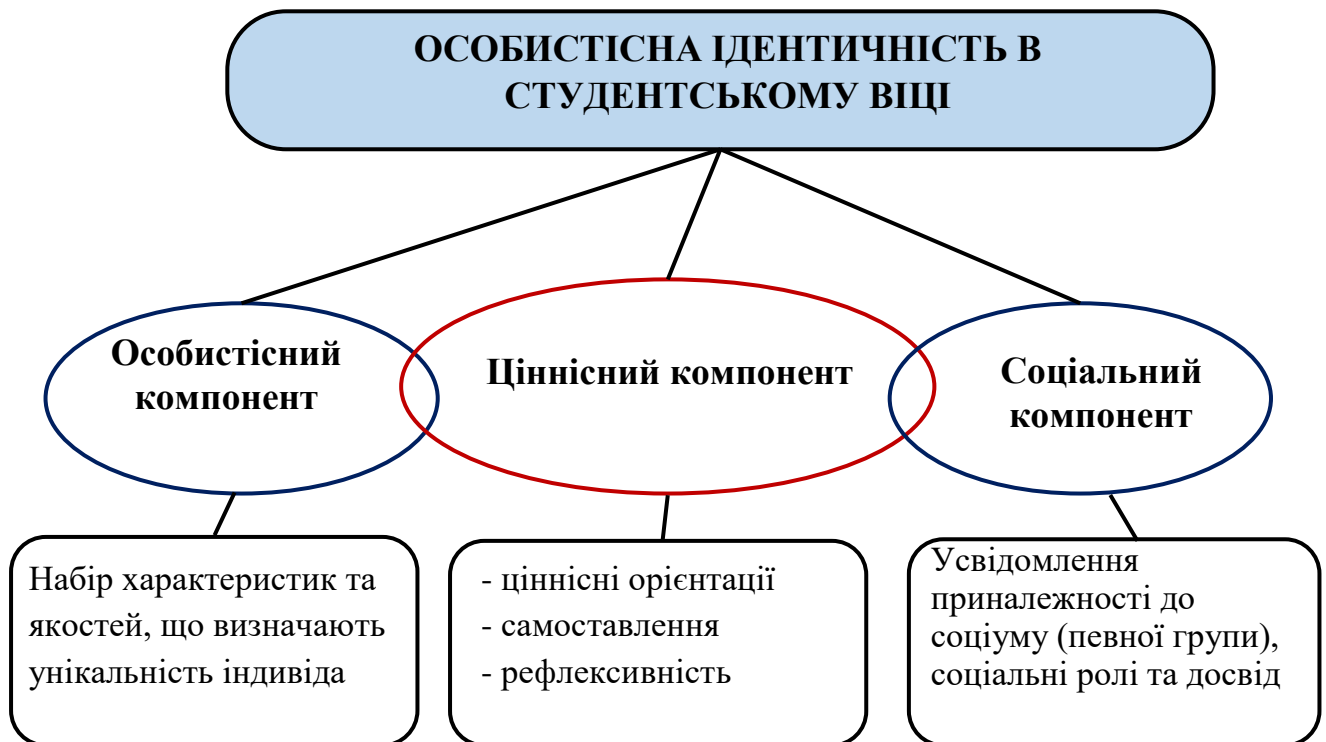

Рис. 2.1. Структурна модель особистісної ідентичності в студентському віці

Особистісний компонент характеризується сукупністю характеристик та якостей, що визначають унікальність індивіда.

Ціннісний компонент включає в себе ціннісні орієнтації особистості, її ціннісне ставлення до себе, рефлексивність.

Соціальний компонент містить усвідомлення приналежності особистості до соціуму або певної групи, соціальні ролі та набутий індивідуальний й соціальний досвід.

Ціннісний компонент є системоутворювальним, навколо якого концентруються інші складові ідентичності. Ідентичність – це, насамперед, ідентифікація з цінностями; індивідуальна ієрархія цінностей формується на основі самовизначення особистості. Самоставлення характеризується прийняттям чи неприйняттям своєї особистості, самоповагою і самоінтересом, що значною мірою впливає на характер взаємин і взаємодій, здатність до встановлення стосунків із людьми. Головною особливістю набуття особистісної ідентичності в студентському віці є поглиблене вивчення самого себе завдяки саморефлексії (особистісної рефлексії).

РОЗДІЛ 3.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

3.1. Організація та методичне забезпечення дослідження

Мета дослідження – емпірично дослідити особливості розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності здобувачів освіти.

В основу дослідження покладено **припущення** про те, що ціннісний компонент особистісної ідентичності як структурно складне утворення визначається гармонійним розвитком ціннісних орієнтацій, самоствавлення та рефлексивності особистості студентського віку, і в своїй сукупності чинять вплив на загальний рівень (статус) ідентичності.

Дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету. Вибірку респондентів склали 35 осіб студентського віку (18-20 років), з них – 18 юнок, 17 юнаків. Дослідження особливостей розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності студентів проводилося в три етапи.

Перший етап: здійснення теоретичного аналізу психологічної літератури з проблеми дослідження, визначення підходів до вивчення ідентичності, обґрунтування структурної моделі ідентичності особистості студентського віку.

Другий етап: підбір надійного пакету психодіагностичних методик, формування вибірки досліджуваних, емпіричне вивчення особливостей ідентичності та розвитку її ціннісного компонента в студентів.

Третій етап: кількісна обробка і якісний аналіз отриманих даних, інтерпретація результатів дослідження, формулювання висновків та перспектив подальших наукових розвідок.

Психодіагностичний інструментарій склали такі методики:

1. «Методика дослідження особистісної ідентичності» [29].
2. «Тест-опитувальник самоствавлення» [29].
3. «Портрет цінностей» (авт. Ш. Шварц, адапт. І. Семків) [35].
4. «Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності» [36].

Математико-статистичні методи обробки експериментальних даних здійснювалось на базі пакету статистичних програм IBM SPSS-20.0 (описова статистика, обчислення середніх значень, відсотковий розподіл даних, кореляційний аналіз за К. Пірсоном).

Розглянемо детальніше обрані методики.

«Методика дослідження особистісної ідентичності» побудована на засадах прямого та ланцюгового асоціативного тесту. Особистісна ідентичність визначається як самореферентність, тобто відчуття та усвідомлення унікальності «Я» в його екзистенції та неповторності особистісних якостей, за наявності своєї приналежності до соціальної реальності.

Методика складається з 218 асоціацій та дозволяє визначити статус особистісної ідентичності:

- передчасна ідентичність;
- дифузна ідентичність;
- мораторій;
- досягнута позитивна ідентичність;
- псевдопозитивна ідентичність.

Респонденту пред'являється асоціативний ряд слів, серед яких треба підкреслити ті, які, погляд респондента, мають відношення до нього та його життя. В ході опрацювання результатів тестування спочатку підраховується кількість збігів за ключем з самоописами себе в категоріях живого, а потім – в категоріях мертвого. Далі кількість слів-реакцій опису себе як живого потрібно розділити на кількість слів-реакцій опису себе як мертвого.

Для вивчення розвитку структурних компонентів довіри до себе ми використовувади «Тест-опитувальник самоствавлення».

Методика дозволяє виявити три рівні самоствавлення, що відрізняються за ступенем узагальненості:

- 1) глобальне самоствавлення;
- 2) самоствавлення, диференційоване за самоповагою, аутосимпатією, самоінтересом та очікуванням ставлення до себе;
- 3) рівень конкретних дій (готовності до них) щодо свого «Я».

В якості вихідного положення приймається відмінність змісту «Я-образу» (знання або уявлення про себе, в тому числі і у формі оцінки виразності тих чи інших рис) і ставлення до себе. У ході життя людина пізнає себе і накопичує про себе знання, ці знання складають змістовну частину її поглядів на себе. Знання про самого себе, природно, людині небайдужі: те, що у них розкривається, виявляється об'єктом її емоцій, оцінок, стає предметом її ставлення до себе.

Опитувальник містить 57 питань, об'єднаних у наступні шкали:

- Шкала S – вимірює інтегральне почуття «за» чи «проти» власного «Я» респондента.
- Шкала I – самоповага.
- Шкала II – аутосимпатія.
- Шкала III – очікуване ставлення від інших.
- Шкала IV – самоінтерес.

Методика містить також сім шкал, спрямованих на вимірювання виразності установки на ті чи інші внутрішні дії на адресу «Я» досліджуваного (самовпевненість, ставленняення інших, самоприйняття, самокерівництво та самопослідовність, самозвинувачення, самоінтерес, саморозуміння).

Показник за кожним фактором підраховується шляхом підсумовування тверджень. Отриманий «сирий бал» за кожним фактором переводиться у накопичені частоти (в %).

З метою дослідження цінностей особистості студентського віку ми використали методику «*Портрет цінностей*» Ш. Шварца, який розвинув новий теоретичний та методологічний підхід до вивчення цінностей. В основі методики вивчення індивідуальних цінностей лежить концепція про існування термінальних (особистісні переконання, цінності-цілі) та інструментальних (цінності-засоби) цінностей, а також авторська концепція про мотиваційну мету ціннісної орієнтації – її найбільш суттєвий змістовний аспект – та універсальність базових людських цінностей. Дослідник І. Семків адаптував методику Ш. Шварца PVQ «Портрет цінностей», спрямувавши її на дослідження динаміки зміни цінностей груп у зв'язку зі змінами в суспільстві та соціальними проблемами. Адаптована методика покликана виявити десять типів цінностей студентської молоді:

- влада (Power) – соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами;
- досягнення (Achievement) – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;
- гедонізм (Hedonism) – насолода або плотське задоволення;
- стимуляція (Stimulation) – хвилювання та новизна;
- самостійність (Self-direction) – самостійність думки та дії;
- універсалізм (Universalism) – розуміння, терпимість і захист благополуччя всіх людей і природи;
- доброта (Benevolence) – збереження і підвищення благополуччя близьких людей;
- традиція (Tradition) – пошана і відповідальність за культурні і релігійні звичаї і ідеї;
- конформність (Conformity) – заборона дій і спонук, які можуть нашкодити іншим і не відповідають соціальним чеканням;
- безпека (Security) – безпека і стабільність суспільства, стосунків і самого себе.

«Методика діагностики рівня розвитку рефлексивності» базується на теоретичному конструкті, положення якого можна резюмувати наступним чином:

- рефлексивність як психічна властивість є однією з основних граней інтегративної психічної реальності, яка співвідноситься з рефлексією в цілому. Двома іншими її модусами є рефлексія в її процесуальному статусі і рефлектування як особливий психічний стан. Ці три модусу найтіснішим чином пов'язані між собою і взаємодетермінують одне одного, утворюючи на рівні їх синтезу якісну визначеність, що позначається поняттям «рефлексія»;

- загальна властивість рефлексивності включає такі два типи спрямованості, як інтрапсихічна рефлексія (здатність до сприйняття змісту своєї власної психіки і її аналізу) та інтерпсихічна рефлексія (здатність до розуміння психіки інших людей), а рівень розвитку цієї властивості є похідним від них одночасно;

- існує три головних типів рефлексії: ситуативна (безпосередній самоконтроль поведінки людини в актуальній ситуації, осмислення її елементів, аналіз того, що відбувається, здатність суб'єкта до співвідношення своїх дій з ситуацією і їх координації відповідно до умов, що змінюються), ретроспективна (схильність до аналізу вже виконаної в минулому діяльності і доконаних подій) та перспективна (аналіз майбутньої діяльності, поведінки; планування як таке; прогнозування можливих фіналів).

Методика містить 27 тверджень, оцінити які необхідно за 7-бальною шкалою: 1 – абсолютно невірно; 2 – невірно; 3 – скоріше невірно; 4 – не знаю; 5 – скоріше вірно; 6 – вірно; 7 – абсолютно вірно. Оцінка результату здійснюється шляхом підрахування набраних балів та їх переводу в стени: 7 та більше стенів свідчать про високорозвинену рефлексивність; в діапазоні від 4 до 7 стенів – індикатори середнього рівня рефлексивності; менші 4-х стенів – свідчать про низький рівень розвитку рефлексивності.

3.2. Оцінка розвитку загального рівня особистісної ідентичності студентів

Оцінка розвитку – статусу – ідентичності виявляється через усвідомлення особистістю унікальності свого «Я» в неповторності особистісних якостей та своєї приналежності до соціальної реальності (соціуму). Дані, отримані за «Методикою дослідження особистісної ідентичності» представлені в табл. 3.1 та рис.3.2.

Таблиця 3.1

Показники статусу особистісної ідентичності студентів

Юнаки	Юнки
М (бали)	М (бали)
2,07	2,25

Згідно з отриманими даними, досліджуваним студентам властивий статус ідентичності «Мораторій». Середні показники респондентів знаходяться в однаковому числовому діапазоні (від 2,0 до 3,0 балів), однак в юнок зафіксовано більш високі бали (2,25 балів), ніж в юнаків (2,07 балів). Статус мораторію характеризується кризою ідентичності; в цьому стані людина активно намагається розв'язати цю кризу. Стан мораторію зазвичай характеризується високим рівнем тривожності та високим рівнем особистісної рефлексії.

Оскільки показники юнаків і юнок знаходяться в однаковому числовому діапазоні, відсотковий розподіл статусів ідентичності студентів здійснювався за загальною вибіркою (рис.3.1).

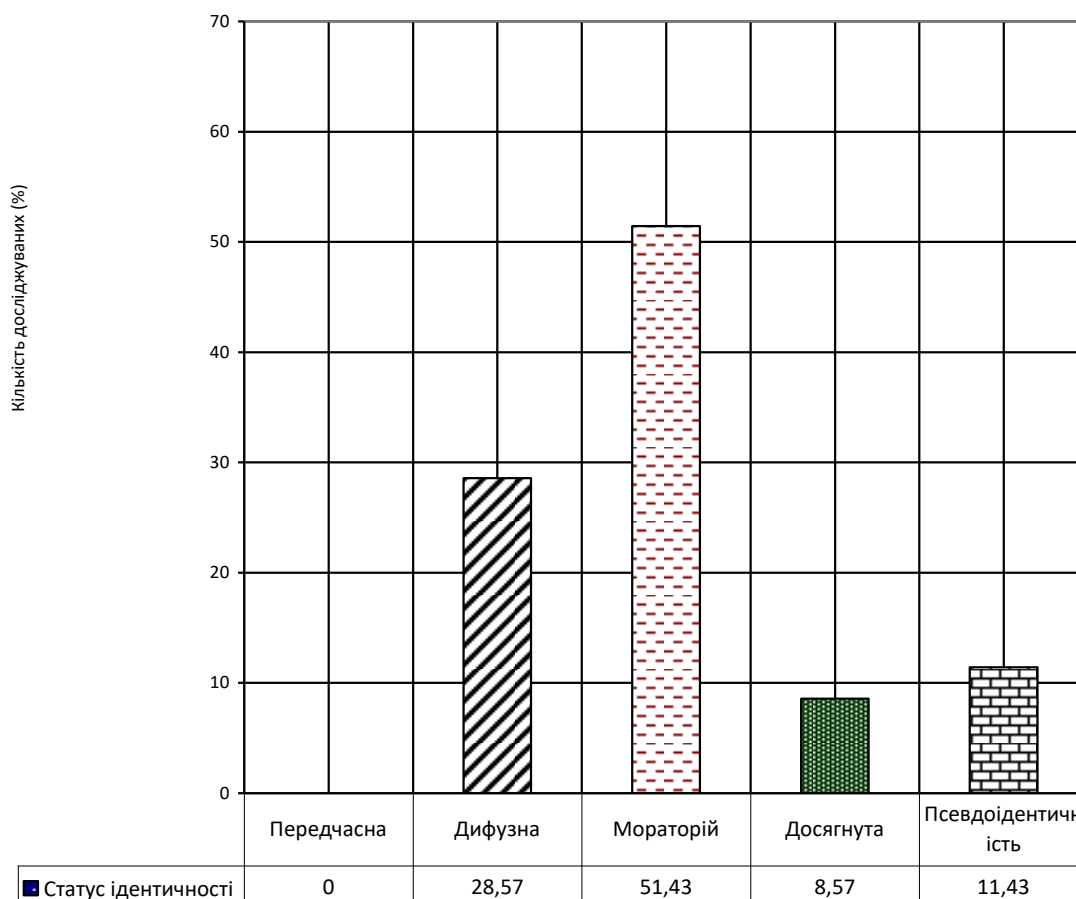

Рис. 3.2. Відсотковий розподіл статусів особистісної ідентичності студентів

Як ми зазначали, для переважної кількості досліджуваних характерний статус ідентичності «Мораторій» – 51,43% від загальної кількості досліджуваних.

Значній кількості респондентів (28,57%) властивий дифузний статус особистісної ідентичності (бали від 1,0 до 2,0). Дифузний статус ідентичності характеризується відсутністю стійких життєвих цілей, цінностей і переконань, а також активних спроб з їх формування. Особи зі статусом дифузної ідентичності можуть перейти до стадії мораторію, а згодом – до етапу «зрілої ідентичності». Однак в ситуації відмови від активного самовизначення, людина може залишитися на стадії дифузії або передчасної ідентичності. Показниками дифузної ідентичності є: сумніви у цінності власної особистості, можливостях та поваги від інших людей; небажання

змінюватися та втрата інтересу до свого внутрішнього світу (ригідність «Я-концепції»); наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, самозвинувачення.

В 11,43% досліджуваних виявлено статус ідентичності «Псевдоідентичність», що характеризується амбітним підкресленням своєї унікальності, гіпертрофованим порушенням механізмів ідентифікації та відокремлення.

Лише в 8,57% студентів діагностовано статус досягнутої позитивної ідентичності (числові показники в діапазоні 3,0 – 4,0 балів). Досягнута ідентичність характеризується сформованістю в людини значущих цілей, цінностей і переконань, які сприяють почуттю свідомості та керованості власного життя. Досягнута ідентичність проявляється в позитивному ставленні до себе; стабільному зв'язку з соціумом; відчутті цінності власної особистості для себе та інших; високий ступінь рефлексивності.

Отже, загальні показники особистісної ідентичності знаходяться в статусі мораторію, який означає кризу ідентичності або процес прийняття рішень. Цей статус є типовим для студентського віку, коли молоді люди поглинені у пошук самих себе, пробують, вибирають між альтернативами тощо.

3.3. Вивчення особливостей розвитку в студентів ціннісного компонента особистісної ідентичності

3.3.1. Дослідженні ціннісних орієнтацій студентів

Розглянемо специфіку ціннісних орієнтацій студентської молоді. Саме цінності особистості покладаються в основу її етико-морального розвитку, відповідальності особистості. На рис. 3.3 відображено числові показники особистісних цінностей досліджуваних студентів.

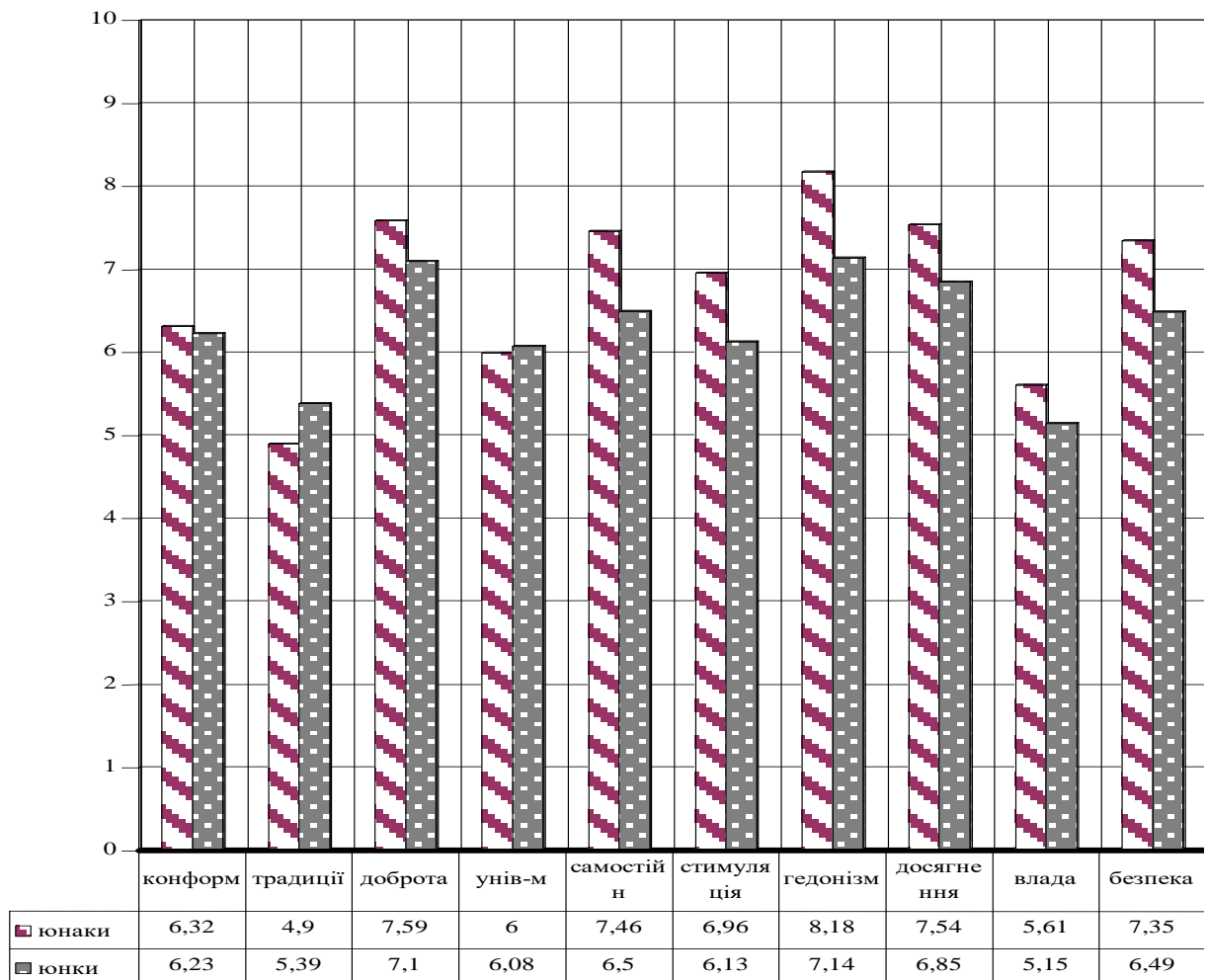

Рис. 3.3. Показники ціннісних орієнтацій студентів

Розглянемо детальніше рангове співвідношення особистісних цінностей студентів. Перше місце за значущістю і в юнаків, і в юнок займає «гедонізм» (8,18 балів в юнаків та 7,14 балів в юнок). Такі результати свідчать про те, що в студентському віці цінності отримання насолоди від життя або плотського задоволення поступаються іншим цінностям.

На другому за рангом місці знаходиться цінність «доброта» (7,59 балів в юнаків та 7,1 балів в юнок). Це свідчить про те, що для молодих людей значущим є збереження і підвищення благополуччя близьких людей, забезпечення добробуту людей, з якими вони мають близькі контакти у щоденному спілкуванні. Зазвичай доброта проявляється у повазі, лояльності, чесності, відповідальності, у любові та міцній дружбі.

На третьому місці зафіксовано цінність «досягнення» (7,54 балів в юнаків та 6,85 в юнок). Визначальна мета цього цінностей – особистий успіх через прояв компетентності відповідно до соціальними стандартами. Прояв соціальної компетентності (що становить зміст цієї цінності) за умов домінуючих культурних стандартів тягне у себе соціальне схвалення.

Середню рангову позицію займають цінності «конформізм» (6,32 балів в юнаків та 6,23 в юнок) – запобігання діям, які можуть завдати шкоди іншим або не відповідають соціальним очікуванням; «універсалізм» (6 балів в юнаків та 6,08 в юнок) - розуміння, терпимість, захист благополуччя всіх людей та природи; «самостійність» (7,46 балів в юнаків та 6,5 балів в юнок) – самостійність мислення та вибору способів дії, у творчості та дослідницької активності; «стимуляція» (6,96 балів в юнаків та 6,13 балів в юнок) – прагнення до новизни та глибоких переживань; «безпека» (7,35 балів в юнаків та 6,49 в юнок) – безпека для інших людей і себе, гармонія, стабільність суспільства та взаємин.

Найнижчими за рангом для респондентів є такі цінності, як традиції (4,9 балів в юнаків та 5,39 балів в юнок) та влада (5,61 балів в юнаків та 5,15 балів в юнок). Тобто, для молодих людей не важливі повага, прийняття звичаїв та ідей, які існують у культурі та дотримання їх.

Отже, для сучасної студентської молоді пріоритетними виступають цінності гедонізму, доброти та досягнення.

3.3.2. Оцінка ставлення до себе

За методикою «Тест-опитувальник самоствавлення» [29] ми дослідили такі параметри ставлення до себе, як самоповага, аутосимпатія, та самоінтерес (табл. 3.2).

Складова самоствавлення «самоповага» характеризує ціннісне ставлення людини до себе і своїх досягнень, внутрішню послідовність, саморозуміння, самовпевність. Самоповага поєднує віру у свої сили, здібності, енергію,

самостійність, оцінку своїх можливостей, контролювати власне життя та бути самопослідовним, розуміння самого себе.

Таблиця 3.2

Показники самоствалення студентів

Стать	Самоповага	Аутосимпатія	Самоінтерес
юнаки	8,04	8,96	6,05
юнки	8,11	8,32	6,38
Накопичені частоти (%)	58,67	58,33	71,33

В ході дослідження було зафіксовано майже однакові показники самоповаги в юнаків (8,04 балів) та юнок (8,11 балів). Максимальна кількість балів за шкалою становить 15, а показник накопичених частот за шкалою – 58,67%, що вказує на середній рівень прояву самоповаги. Це може означати, що, поряд із ціннісним ставленням до себе, своїх досягнень та наявністю критичної позиції щодо себе, досліджуваним студентам не вистачає віри у свої здібності, самостійність, можливості здійснювати життєво значущі вибори та контролювати події свого життя.

Складова самоствалення «аутосимпатія» передбачає схвалення особистістю самої себе загалом та в істотних частках, позитивне оцінювання себе. Недостатній рівень аутосимпатії може бути свідченням того, що людина бачить в собі переважно недоліки, схильна до самозвинувачення та презирства.

В досліджуваних студентів аутосипатія проявляється на однаковому рівні – 8,96 балів в юнаків; 8,32 балів в юнок, та становить 69,67% накопичених частот. Максимальна кількість балів за шкалою становить 16, тобто числові показники студентів вказують на середній рівень розвитку

аутосимпатії. Отримані дані свідчать про те, що в цілому для студентів характерно властиво прихильне ставлення до себе, але іноді вони можуть бути розчаровані певними своїми якостями, діями та поведінкою, зовнішністю тощо.

Складова самоствавлення «самоінтерес» показує наявність стійкого пізнавального ставлення до власного «Я»; інтерес до власних думок і почуттів, готовність спілкуватися з собою «на рівних», впевненість у своїй цікавості для інших. В юнаків зафіксовано більш високий рівень прояву інтересу до себе (8,96 балів), порівняно з юнками (8,32 балів). Оскільки максимальна кількість балів за шкалою 8, то показники самоінтересу в досліджуваних студентів знаходяться на рівні, вищому за середній. Попри певну різницю в балах в юнаків та юнок, загальний показник накопичених частот за шкалою є однаковим і становить 71,33%.

3.3.3. Особливості розвитку рефлексивності

За «Методикою діагностики рівня розвитку рефлексивності» [Сенчина] ми дослідили здатність студентів до ситуативної, ретроспективної та перспективної рефлексії на інтерпсихічному та інтрапсихічному рівнях. Отримані результати представлені на рис. 3.4.

За результатами методики, в студентській молоді переважає середній рівень розвитку рефлексивності (58,82% юнаків; 50% юнок). Це вказує на те, що студенти замислюються над власною поточною діяльністю, досить часто звертаються до аналізу того, що трапляється, схильні до самоаналізу в окремих життєвих ситуаціях (ситуативна рефлексія). Іноді молоді люди аналізують та оцінюють події, що трапилися, мотиви, причини та помилки минулої діяльності й поведінки, замислюються над минулим взагалі та над собою в ньому (ретроспективна рефлексія). Найбільш характерним для студентів виявилось планування своєї поведінки та діяльності, орієнтація на майбутнє (перспективна рефлексія).

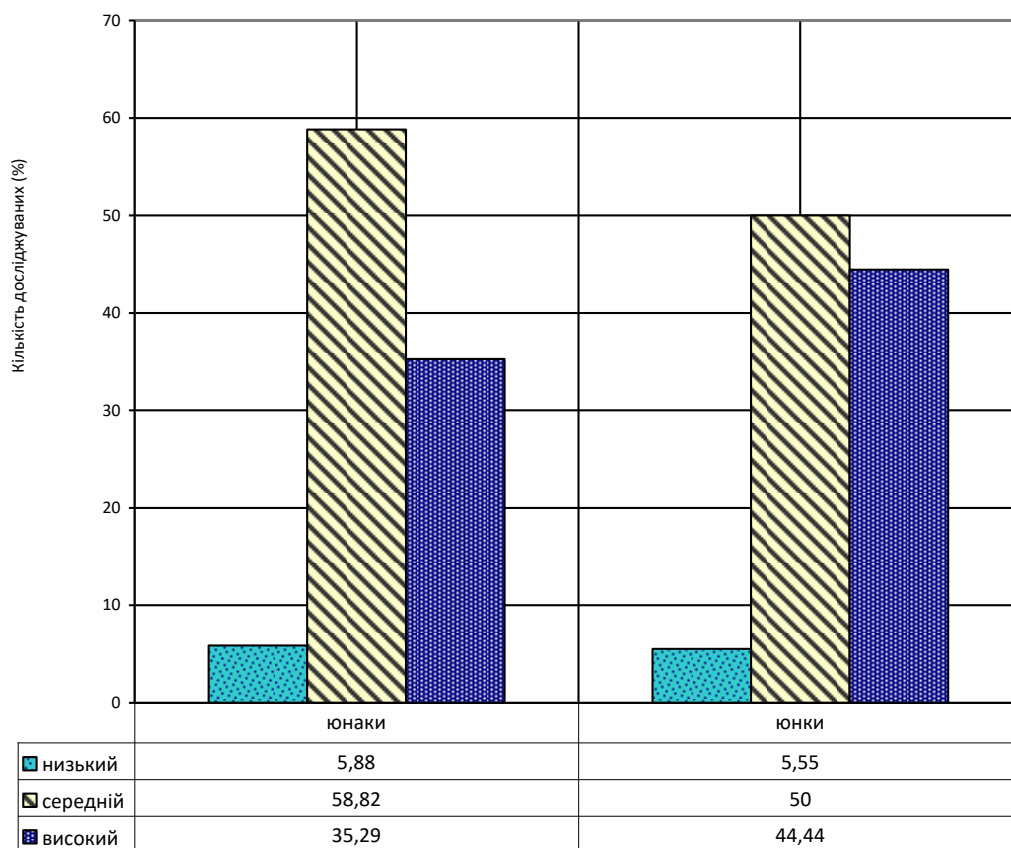

Рис. 3.4. Розподіл рівнів прояву рефлексивності студентів (%)

В значній кількості досліджуваних рефлексивність розвинена на високому рівні (35,29% юнаків; 44,44% юнок). Високий рівень означає здібності особистості виходити межі свого «Я», осмислювати, вивчати, аналізувати щось у вигляді порівняння образу свого «Я» з будь-якими подіями, іншими людьми. Виражена схильність перш ніж діяти, внутрішньо переглядати всі гіпотези, відкидаючи ті, які здаються малоправдоподібними, приймати рішення обдуманно, виважено, обережно.

В незначній кількості респондентів діагностовано низький рівень рефлексивності (5,88% юнаків; 5,55% юнок). Недостатній рівень рефлексивності може пояснюватися певними особистісними особливостями досліджуваних, зокрема, блокуванням захисними механізмами «Я», переважанню тенденції до відтворення стереотипів.

3.4. Узагальнені результати дослідження ціннісного компонента особистісної ідентичності

Наступним етапом дослідження стало виявлення зв'язку змістовних складових ціннісного компонента (ціннісних орієнтацій, самоствавлення та рефлексивності) та ідентичності особистості студентського віку. Для цього був здійснений кореляційний аналіз за Пірсоном. Розрахунок коефіцієнту кореляції здійснювався за допомогою програми IBM SPSS (версія 20.0). В ході аналізу були виявлені значущі зв'язки між залежною змінною «статус особистісної ідентичності» та змістовними складовими ціннісного компонента ідентичності (табл. 3.3).

Таблиця 3.3.

Результати кореляційного аналізу змістовних складових ціннісного компонента ідентичності (N=35)

Змістовні складові ціннісного компонента ідентичності	Статус ідентичності				
	передчасна	дифузна	мораторій	досягнута	пс
влада					0,31
досягнення			0,671		0,60
гедонізм		0,674	0,334		0,30
стимуляція					
самостійність			0,413	0,67	
універсалізм			0,347	0,69	
доброта			0,651	0,76	
традиція				0,30	
конформність	0,30	0,311			
безпека	0,44			0,32	
самоповага				0,77	
аутосимпатія		0,369		0,33	0,63
самоінтерес			0,333	0,43	
рефлексивність			0,575	0,62	

Примітка. **Кореляція значуща на рівні 0,01

* Кореляція значуща на рівні 0,05

За результатами кореляційного аналізу статус ідентичності «дифузна» має позитивні кореляційні зв'язки з такими складовими ціннісного компоненті ідентичності:

- цінностями гедонізму ($R=0,674^{**}$; $p \leq 0,01$), конформності ($R=0,311^*$; $p \leq 0,05$);

- складовою самоствавлення: аутосимпатія ($0,369^*$; $p \leq 0,05$). Отже, дифузна ідентичність характеризується відсутністю виражених життєвих цілей, цінностей, переконань і спроб їх активно сформувані. Такі особи характеризуються середнім ступенем незадоволеності собою та своїми можливостями, сумнівами у здатності викликати в інших повагу; сумнівами у цінності власної особистості, ригідністю «Я-концепції» на тлі загального позитивного ставлення до себе (кореляція з аутосимпатією).

Статус ідентичності «передчасна» має позитивні кореляційні зв'язки з такими складовими ціннісного компоненті ідентичності:

- цінностями конформності ($R=0,303^*$; $p \leq 0,05$), безпеки ($R=0,443^*$; $p \leq 0,05$). Передчасна ідентичність пов'язана з тим, що людина ще не пережила кризи ідентичності, але має головним чином запозичену систему поглядів, цінностей, установок. Як правило, це відбувається під впливом інших людей і, таким чином, є відображенням чужих очікувань та цілей. Такий статус ідентичності може трактуватися як виражена пасивна ідентичність, оскільки вона виникає у тих випадках, коли людина взагалі не робила незалежних життєвих виборів.

Статус ідентичності «псевдоідентичність» має позитивні кореляційні зв'язки з такими складовими ціннісного компоненті ідентичності:

- цінностями влади ($R=0,314^*$; $p \leq 0,05$), досягнення ($R=0,607^{**}$; $p \leq 0,01$), гедонізму ($R=0,305^*$; $p \leq 0,05$);

- складовою самоствавлення: аутосимпатія ($R=0,333^*$; $p \leq 0,05$).

Псевдо- або гіперидентичність характеризується тотальним поглинанням статусу, ролі, іншим об'єктом або суб'єктом, при високо позитивному оцінюванні власних якостей та порушенні довірчих, гнучких зв'язків із соціумом, прагненні досягти мети або влади будь-якими засобами.

За результатами кореляційного аналізу статус ідентичності «мораторій», який є доміантним в студентів, має позитивні кореляційні зв'язки з такими складовими ціннісного компоненті ідентичності:

- цінностями досягнення ($R=0,671^{**}$; $p\leq 0,01$), гедонізму ($R=0,334^{**}$; $p\leq 0,05$), самостійності ($R=0,413^{**}$; $p\leq 0,05$); універсалізму ($R=0,347^{**}$; $p\leq 0,05$); доброти ($R=0,651^{**}$; $p\leq 0,01$);

- складовою самоствавлення: самоінтерес ($R=0,333^{*}$; $p\leq 0,05$);

- рефлексивністю ($R=0,575^{**}$; $p\leq 0,01$).

Статус ідентичності «досягнута» має позитивні кореляційні зв'язки з такими складовими ціннісного компоненті ідентичності:

- цінностями самостійності ($R=0,678^{**}$; $p\leq 0,01$); універсалізму ($R=0,595^{**}$; $p\leq 0,05$), доброти ($R=0,763^{**}$; $p\leq 0,01$), традиції ($R=0,302^{*}$; $p\leq 0,05$), безпеки ($R=0,321^{*}$; $p\leq 0,01$);

- складовими самоствавлення: самоповага ($R=0,771^{**}$; $p\leq 0,01$), аутосимпатія ($R=0,332^{*}$; $p\leq 0,05$), самоінтерес ($R=0,434^{*}$; $p\leq 0,05$);

- рефлексивністю ($R=0,625^{**}$; $p\leq 0,01$).

Отже, в ході кореляційного аналізу найбільшу кількість вірогідних кореляційних зв'язків було зафіксовано між складовими ціннісного компонента ідентичності та статусами ідентичності «мораторій» та «досягнута ідентичність». Це може пояснюватися тим, що «мораторій» та «зріла ідентичність», як більш високі статуси, поєднуються зі складними та диференційованими культурними інтересами, більш розвиненою рефлексією, самоповагою, різноманітністю соціальних зв'язків. Ідентичність с статусі мораторію можна характеризувати як виражену, активну, коли людина активно намагається вирішити кризу. Досягнута (реалізована) ідентичність характерна для людей, які пережили період кризи, розуміють, чого хочуть,

мають сформовану систему цінностей, власні уявлення, оптимістичний погляд на майбутнє, позитивне самоствалення, почуття спрямованості та свідомості життя.

Проведений кореляційний аналіз підтвердив наявність значущих позитивних зв'язків між виділеними складовими ціннісного компонента ідентичності та загальним статусом ідентичності. Це вказує на те, що ціннісні орієнтації, самоствалення та рефлексивність можуть виступати змістовними складовими ціннісного компонента особистісної ідентичності студентів, що підтвердило висунуте припущення.

Перспективним напрямом розвитку наукової проблематики вбачаємо наступне: дослідження вікової динаміки розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності; розробка та апробація програми з розвитку ціннісного компонента особистісної ідентичності в студентському віці.

ВИСНОВКИ

1. Проведений міждисциплінарний аналіз дозволив простежити розвиток теоретичних уявлень щодо сутності та структури феномену ідентичності. Встановлено, що дослідження ідентичності поєднує психологічний, соціальний та філософський аспекти. З точки зору психології, ідентичність є вираженням внутрішніх процесів. З позиції соціології – це комплекс ролей і статусів, організованих адекватно соціальній системі. Для філософії проблемою в теорії ідентичності є питання слідування певним ідеалам і життєвим цінностям.

2. Розглянуто психологічні підходи в дослідженні проблеми особистісної ідентичності в рамках психоаналітичного, соціально-психологічного та когнітивного підходів. Серед основних визначень особистісної ідентичності, можна виділити три основні: цілісність особистості як її інтегративна властивість; ступінь відповідності людини групі, статі, етносу, роду або іншим категоріям; самість та справжність індивіда.

Здійснено аналіз теорій ідентичності в працях вітчизняних науковців. Ідентичність – це результат активного процесу, що відображає уявлення суб'єкта про себе, власний шлях розвитку та супроводжується відчуттям «Я» у своїй безперервності, тотожності та визначеності. Це дає можливість людині сприймати своє життя як досвід тривалості та єдності свідомості, цілісності життєвих цілей та повсякденних вчинків, дій та їх значень, які дозволяють діяти послідовно. Інакше кажучи, ідентичність характеризує послідовність психічного життя.

3. На основі теоретичного аналізу наукового матеріалу розроблено структурну модель особистісної ідентичності здобувачів освіти (в студентському віці), яка включає особистісний, ціннісний та соціальний компоненти. Особистісний компонент характеризується сукупністю

характеристик та якостей, що визначають унікальність індивіда. Ціннісний компонент включає в себе ціннісні орієнтації особистості, її ціннісне ставлення до себе, рефлексивність. Соціальний компонент містить усвідомлення приналежності особистості до соціуму або певної групи, соціальні ролі та набутий індивідуальний й соціальний досвід. Ціннісний компонент є системоутворювальним, навколо якого концентруються інші складові ідентичності. Ідентичність – це, насамперед, ідентифікація з цінностями; індивідуальна ієрархія цінностей формується на основі самовизначення особистості. Самоставлення характеризується прийняттям чи неприйняттям своєї особистості, самоповагою і самоінтересом, що значною мірою впливає на характер взаємин і взаємодій, здатність до встановлення стосунків із людьми. Головною особливістю набуття особистісної ідентичності в студентському віці є поглиблене вивчення самого себе завдяки саморефлексії (особистісної рефлексії).

4. Емпірично досліджено розвиток загального рівня особистісної ідентичності здобувачів освіти. Встановлено, що досліджуваним студентам властивий статус ідентичності «Мораторій», який характеризується кризою ідентичності; в цьому стані людина активно намагається розв'язати цю кризу. Значній кількості респондентів властивий дифузний статус особистісної ідентичності, який характеризується відсутністю стійких життєвих цілей, цінностей і переконань, а також активних спроб з їх формування. Статус мораторію є типовим для студентського віку, коли молоді люди поглинені у пошук самих себе, пробують, вибирають між альтернативами тощо.

5. Дослідження ціннісних орієнтацій показало, що для сучасної студентської молоді пріоритетними виступають цінності гедонізму, доброти та досягнення. В ході дослідження самоставлення було проаналізовано такі його складові, як самоповага, аутосимпатія та самоінтерес. Встановлено, що досліджувані юнаки та юнки мають середній рівень прояву самоповаги: поряд із ціннісним ставленням до себе та наявністю критичної позиції щодо себе, досліджуваним студентам не вистачає віри у свої здібності, можливості

здійснювати життєво значущі вибори та контролювати події свого життя. Аутосимпатія досліджуваних розвинена на середньому рівні: в цілому для студентів характерно властиво прихильне ставлення до себе, але іноді вони можуть бути розчаровані певними своїми якостями, діями та поведінкою, зовнішністю тощо. Показники самоінтересу студентів знаходяться на рівні, вищому за середній, що вказує на наявність стійкого пізнавального ставлення до власного «Я»; інтерес до власних думок і почуттів, готовність спілкуватися з собою «на рівних», впевненість у своїй цікавості для інших.

Встановлено, що в здобувачів освіти переважає середній рівень розвитку рефлексивності. Це вказує на те, що студенти замислюються над власною поточною діяльністю, досить часто звертаються до аналізу того, що трапляється, схильні до самоаналізу в окремих життєвих ситуаціях (ситуативна рефлексія).

6. Проведений кореляційний аналіз підтвердив наявність значущих позитивних зв'язків між виділеними складовими ціннісного компонента ідентичності та загальним статусом ідентичності. Це вказує на те, що ціннісні орієнтації, самоствавлення та рефлексивність можуть виступати змістовними складовими ціннісного компонента особистісної ідентичності студентів, що підтвердило висунуте припущення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Ідентифікація у вихованні особистості. *Рідна школа*. 2013. № 4-5. С. 20-25.
2. Бех І., Журба К. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 24-33.
3. Борисюк А.С. До проблеми професійної ідентичності майбутнього фахівця. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. № 9. С.63-68.
4. Борисюк А. С. Соціально-психологічні засади становлення професійної ідентичності майбутнього медичного психолога : автореф. дис. д-ра психол. наук : 19.00.05. Київ, 2011. 32 с.
5. Боришевський М. Дорога до себе: Від основ суб'єктності до вершин духовності: монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
6. Булах І. С. Психологічні основи особистісного зростання підлітків : дис. д-ра психол. наук : 19.00.07. Київ 2004. 581 с.
7. Гуменюк О. Психологія Я-концепції : монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2002. 149 с.
8. Довгань О. Специфіка кризи особистості у юнацькому віці. *Психологія і суспільство*. 2004. № 2. С. 144-150.
9. Донцов А.В. Формування моральних механізмів поведінки студентської молоді : монографія. Харків : Шлях, 1999. 226 с.
10. Заверуха О.Я. Історичний ракурс категорії «ідентичність» у психології. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. Збірник наукових праць №3(53), 2020. Т. 2. С. 88-101. DOI: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2020-53-3-2-88-101>

11. Заверуха О.Я. Стратегії формування професійної ідентичності в переході до дорослості. *Вчені записки Університету «КРОК», №3(67), 2022.* С. 167–176. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2022-67-167-176>
12. Іваненко Б. Б. Статичні й динамічні властивості психіки особистості : монографія. Черкаси: Вертикаль, 2010. 352 с.
13. Іваненко Б. Я-ідентичність особистості: статичні й динамічні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки.* 2020. №7. С. 53-61.
14. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2002. 230 с.
15. Кант І. Критика чистого розуму. Пер. з нім. та приміт. І. Бурковського. Київ : Юніверс, 2000. 504 с.
16. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості : монографія. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. 512 с.
17. Кікінежді О.М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : навчальна книга Богдан, 2011. 400 с.
18. Кононко О.Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). Київ : Освіта, 1998. 255 с.
19. Кононко О. Л. Умови розвитку в ранньому онтогенезі цілісного світобачення. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного ін-ту ім. Т. Шевченка.* Сер. : Педагогіка. №2. 2013. С.85-91.
20. Лебединська І.В. Ідентичність і культура. Досвід психологічної інтерпретації. Київ : Золоті ворота, 2012. 278 с.
21. Левченко В. В. Особистісна ідентичність у процесі адаптації в ситуації життєвих змін. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2016. №1. С. 78-86.

22. Мацокін А.П. Теоретичні основи управління процесом соціалізації студентської молоді. *Державне будівництво* : електрон. наук. фах. вид. Харк. регіонал. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харків, 2008. №2. URL: file:///C:/Users/User/Desktop/DeVu_2008_2_12.pdf
23. Нестеренко М.О. Особливості розвитку ідентичності в підлітковому віці. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія : Психологія. №3(33). 2022. С. 77-83.
24. Острова В.Д. Проспективна ідентичність як чинник соціально-психологічної адаптації студентської молоді : автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.05. Київ, 2015. 17 с.
25. Певелко І. Дослідження ідентичності у студентів, що отримують другу вищу освіту. *Психологія і особистість*. №1, 2022. С.176-197. DOI: <https://doi.org/10.33989/2226-4078.2022.1.252066>
26. Петрученя Г.Г. Студентська молодь другої половини ХХ – початку ХХІ ст. У фокусі історично-педагогічного дослідження: конкретизація поняття. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2013. №28. С. 30-34.
27. Поджинська О.О. Психологічні особливості становлення у студентів ціннісного компонента особистісної ідентичності : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2015. 180 с.
28. Подоляк Л.Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : Навчальний посібник. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2008. 352 с.
29. Колесніченко О.С. Прикладна психодіагностика в Національній гвардії України : метод. посіб. Харків : НАНГУ, 2020. 388 с.
30. Психологічні закономірності розвитку громадської свідомості та самосвідомості особистості : у 2-х т. / за заг. ред. М. Й. Боришевського. Т. 2. Київ : Дніпро, 2001. 308 с.

31. Психологічні особливості студентського віку. На допомогу кураторам. За ред. Л. М. Яворовська, Р. Ф. Камишнікова, О.Є. Поліванова, С. Г. Яновська, С. М. Куделко. №3. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. 88 с.
32. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості : монографія / за ред. Н.В. Чепелевої. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2013. 276с.
33. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія. 3-тє видання, перероблене, доповнене. Київ : ВЦ Академія, 2017. 384 с.
34. Савченко С.В. Соціалізація студентської молоді в умовах регіонального освітнього простору. Луганськ : Альма Матер, 2003. 406 с.
35. Семків І.І. Адаптація методики Ш. Шварца «Портрет цінностей» українською мовою. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. №1. С. 12-28.
36. Сенчина Н. Г. Формування педагогічної рефлексії учителів гуманітарних спеціальностей у післядипломній освіті : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2019. 308 с.
37. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О.В. Вікова психологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
38. Середницька І.Я. Проблеми вивчення феномена ідентичності. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України К., 2006. Т. VIII. Вип. 7. С. 300-305.
39. Скориніна-Погребна О.В. Студентська молодь як потенційна економічна еліта суспільства. *Український соціум*. №1 (32). Київ, 2010. С. 83-91.
40. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Просвіта, 2001. 416 с.

41. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості : у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376с.
42. Титаренко Т. М. Нариси до соціально-психологічної теорії особистісного життєконструювання. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2014. Вип. 5. С. 172-186.
43. Фромм Э. Бегство от свободы. Philosophical arkiv. Sweden : Nukcpring, 2016. 231 с.
44. Чепелєва Н.В. Теоретико-методологічні засади самопроектуювання особистості. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики*. Збірник наукових праць. Київ : Видавничий дім «Сам», 2017. С. 113 – 199.
45. Чепелєва Н.В. Дослідження особистості у психологічній герменевтиці. *Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика* : монографія / за ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Книга 1. Суми : СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. С. 35-56.
46. Чіп Р. С., Корміло О. М., Гончаровська Г. Ф. Психологічні особливості розвитку особистісної ідентичності підлітків. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, №1, 2022. С. 126-130. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.1.24>
47. Шевченко Н.Ф., Волобуєва О.С. Емпіричне дослідження особистісно-професійної ідентичності здобувачів фахової передвищої освіти. *Psychology and pedagogy as sciences for the development of the cultural potential of modern society: Scientific monograph*. Riga : Baltija Publishing. 2022. С. 464-496. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-198-5-19>
48. Шевченко Н.Ф. Рефлексивність як чинник розвитку особистості психолога-консультанта. *Журнал сучасної психології*. 2022. № 4 (27). С. 85-92. DOI: <https://doi.org/10.26661/2310-4368/2022-4-10>
49. Яблонська Т.М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. За ред. акад. С.Д. Максименка. Київ: Ніка-Центр, 2010. №38. С. 378-387.

50. Bandura A. Social-learning Theory of Identificatory Processes. *Handbook of Socialization Theory and Reseach*. Chicago, 1969. P. 213-262.
51. Breakwell G.M. Coping with Threatened Identities. London, U. K. : Routledge, 2015. 234 p.
52. Brubaker, R. and Cooper, F. 2000: Beyond «Identity», *Theory and Society*, Vol. 29. P. 56-59.
53. Erikson E. H. Identity, youth and crisis. New York : W. W. Norton Company, 1968. 336 p.
54. Freud S. Group psychology and the analysis of the ego. Bantam Books. 1960. 108 p.
55. Gewirtz J. L., & Stingle K. G. Learning of generalized imitation as the basis for identification. *Psychological Review*, 75(5), 1968. P.374–397. DOI: <https://doi.org/10.1037/h0026378>
56. Giddens A. Modernity and Self-identity. Stanford, 1991. P. 201.
57. Goffman E. The Presentation of Self in Everyday Life. N.Y. 1959. 169 p.
58. Horney K. Culture and Neurosis. In C. L. Stacey & M. DeMartino (Eds.), *Understanding human motivation*. Howard Allen Publishers. 1958. pp. 449-457. DOI: <https://doi.org/10.1037/11305-044>
59. Marcia J. E. Identity in Adolescence. *Handbook of Adolescent Psychology*. Ed. by J. Adelson). New York : John Wiley & Sons, 1980. P. 159–187.
60. Marcia J.E., Friedman M.L. Ego identity status in college women. *Journal of Personality*. 38(2), P.249–263. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1970.tb00007.x>
61. Maslow A. H. Toward a Psychology of Being, 3rd Edition. Hoboken, New Jersey : Wiley. 274 p.
62. Mead G. Mind, self and Society: from the standpoint of a social behaviorist. IG. Mead. Chicago, London. 1967. 437 p.

63. Tajfel, H. Social identity and intergroup relations. *II European studies in social psychology*.1982. Pp. 15–40.
64. Waterman A., Waterman C. The Relationship between Ego Identity Status and Satisfaction with College. *The Journal of Educational Research*. №64. 2015. P.165-168. DOI: <https://doi.org/10.1080/00220671.1970.10884127>
65. Waterman, Alan. Introduction to the Special Issue: Innovative Approaches to the Study of Identity. *Identity*. №8. 2008. P.1-3. DOI: <https://doi.org/10.1080/15283480701787236>